

УДК 331.52
JEL: I21; J21; J24; J61; O15
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-9-186-196>

ЯКІСТЬ ОСВІТИ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПОВОЄННОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

©2025 БЛИЗНЮК В. В., ГУК Л. П., ЛЕВІН Р. Я.

УДК 331.52
JEL: I21; J21; J24; J61; O15

Близнюк В. В., Гук Л. П., Левін Р. Я. Якість освіти та зайнятості як передумова відтворення соціального потенціалу в повоєнному розвитку країни

Ключовою складовою соціального потенціалу є людський капітал, значні втрати якого в період воєнного стану руйнують соціальні, економічні зв'язки, ставлять під загрозу діяльність підприємств у різних сферах. Особливої актуальності набувають питання не тільки кількісних, а й якісних характеристик людського капіталу. Метою статті є аналітична оцінка можливостей використання соціального потенціалу під час війни та в повоєнному розвитку країни в контексті аспектів якості освіти та зайнятості населення. Проаналізовано такі аспекти якості освіти, як підготовка фахівців необхідного освітньо-кваліфікаційного рівня за актуальними галузями знань і спеціальностями. Виокремлено тренди на ринку освітніх послуг у сфері професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, які ілюструють незмінність тенденцій до зменшення популярності робітничих професій, що здобуваються в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), та стабільність попиту на вищу освіту. Акцент зроблено на ефективності взаємодії ринку освітніх послуг із ринком праці. Для цього здійснено аналітичну оцінку економічних трендів, виокремлено галузі із найбільшим експортним потенціалом, що підтримують економічний суверенітет країни під час війни та матимуть важливе значення в повоєнній відбудові економіки України. Відповідно до потреб цих галузей економіки має формуватися державне замовлення на підготовку фахівців у закладах освіти. Результати дослідження підтвердили, що у воєнний період попит на робочу силу підвищувався на підприємствах оборонної, добувної, металургійної промисловості, в IT-секторі та в агросфері, що формують експортний потенціал країни та забезпечують національну економіку необхідними під час війни ресурсами. Діяльність таких підприємств і забезпеченість їх робочою силою необхідної кваліфікації набувають, поряд із зовнішньою допомогою, стратегічного значення для економічної незалежності в умовах війни та для можливостей проводити післявоєнну відбудову країни.

Ключові слова: дефіцит робочої сили, людський капітал, попит і пропозиція робочої сили, ринок праці, освітні послуги, воєнна економіка.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 20.

Близнюк Вікторія Валеріївна – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу соціоекономіки праці, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: vikosa72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Гук Лариса Павлівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу соціоекономіки праці, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: l_guk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0143-077X>

Левін Роман Якович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу соціоекономіки праці, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: LevinR@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4991-0246>

UDC 331.52
JEL: I21; J21; J24; J61; O15

Blyzniuk V. V., Huk L. P., Levin R. Ya. Quality of Education and Employment as a Prerequisite for the Reproduction of Social Potential in the Post-War Development of the Country

A key component of social potential is human capital, the significant loss of which during wartime disrupts social and economic ties and threatens the functioning of enterprises across various sectors. Issues concerning not only the quantitative but also the qualitative characteristics of human capital are becoming particularly relevant. The aim of this article is to provide an analytical assessment of the possibilities of utilizing social potential during the wartime and in the post-wartime development of the country, in the context of the quality of education and employment of the population. The authors examine aspects of education quality, such as the training of specialists with the required educational and qualification levels in relevant fields of knowledge and professions. Trends in the educational services market in vocational (vocational-technical) and higher education have been allocated, showing the persistent trend of declining popularity of working professions acquired at vocational (vocational-technical) education institutions (VE(T)Is), alongside a stable demand for higher education. The emphasis is placed on the efficiency of the interaction between the educational services market and the labor market. For this purpose, an analytical assessment of economic trends has been conducted, and sectors with the highest export potential, which support the country's economic sovereignty during the wartime and will be crucial for the post-wartime reconstruction of Ukraine's economy, have been identified. In line with the needs of these economic sectors, the State order for the training of specialists in educational institutions should be shaped. The research results confirmed that during wartime, the demand for labor increased at enterprises in the defense, extractive, and metallurgical industries, in the IT sector, and in the agricultural sector, which shape the country's export potential and provide the national economy with resources necessary during the wartime. The activities of such enterprises and the availability of labor with the necessary qualifications, alongside external assistance, acquire strategic significance for economic independence during wartime and for the ability to carry out post-wartime reconstruction of the country.

Keywords: labor shortage, human capital, labor demand and supply, labor market, educational services, wartime economy.

Fig.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 20.

Blyzniuk Viktoriia V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Head of Department of Socioeconomics of Labor, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (26 Panas Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: vikosa72@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Huk Larysa P. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow of the Department of Socioeconomics of Labor, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (26 Panas Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: l_guk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0143-077X>

Levin Roman Ya. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Senior Research Fellow of the Department of Socioeconomics of Labor, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (26 Panas Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: LevinR@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4991-0246>

Демографічні, соціальні, гуманітарні потрясіння та економічні руйнації, спричинені повномасштабною війною, що ведеться на території України з лютого 2022 року, стали причиною важких трансформацій для нашої держави. Масштабне переміщення населення всередині країни із територій ведення бойових дій до більш безпечних регіонів України, мобілізація частини населення руйнують соціальні зв'язки та формують дисбаланс попиту та пропозиції робочої сили на національному ринку праці. Виїзд значної кількості громадян України, особливо жінок із дітьми, за кордон та їх адаптація у країнах перебування при триваючому воєнному конфлікті на території України ставлять під сумнів повернення цих біженців, а отже, скорочується наявний людський капітал і підривається база формування трудового потенціалу країни. Звуження ресурсів українського суспільства щодо можливостей розвитку в усіх сферах економічного та соціального спрямування викликає занепокоєння та привертає увагу фахівців до пошуку шляхів підтримки соціального потенціалу країни в умовах війни та в повоєнному розвитку.

Усвідомлення важливої ролі соціального потенціалу, насамперед таких його складових, як людський капітал і соціальна інфраструктура, у забезпеченні балансу між економічною стабільністю та соціальним добробутом і безпекою в суспільстві дало поштовх науковим дослідженням цих феноменів. Питанням державного соціального проектування реальності з акцентуванням на національно вкоріненому розвитку присвячені роботи українських науковців В. М. Гейця, А. А. Гриценка, О. О. Охріменко, Д. В. Фоменко, У. В. Ситайло [1–3]. Загрози для повоєнної розбудови економіки України, проблеми розвитку національного ринку праці та

функціонування соціальної інфраструктури в результаті зростання соціального напруження та де-солідаризації українського суспільства розглянуто в роботах В. В. Близнюк, А. П. Гук, І. М. Терюханова, Т. В. Бурлай, А. М. Колота, О. О. Герасименко, І. А. Петрової тощо [4–6]. У багатьох наукових роботах ґрунтовно розглядається теорія людського капіталу з акцентом на освітній складовій [7–9]. Поряд із цим висвітлюються можливості ефективного використання людського капіталу в бізнес-діяльності [10–12].

У проведених дослідженнях експерти та фахівці визначають, що соціально-економічна політика в частині досягнення цілей сталого розвитку та повоєнної розбудови має спиратися на солідарний соціальний потенціал країни, що представляє собою сукупність можливостей суспільства, які включають соціальні зв'язки та інфраструктуру, людський капітал, інституційні норми, які впливають на здатність суспільства ефективно використовувати наявні ресурси для досягнення поставлених цілей.

Вважається потрібним розширити дослідження питань підтримки соціального потенціалу країни, враховуючи чинники якості освіти та зайнятості населення. Особливої уваги потребують такі аспекти якості освіти, як підготовка фахівців необхідного освітньо-кваліфікаційного рівня за актуальними галузями знань і спеціальностями, й такі аспекти якості зайнятості, як можливості використання, акумуляції ринком праці робочої сили із затребуваними у кризових умовах сьогодення професійно-кваліфікаційними характеристиками.

Метою дослідження є аналітична оцінка можливостей використання соціального потенціалу в повоєнному розвитку країни в контексті аспектів якості освіти та зайнятості населення.

Аналітична оцінка стану економіки країни, трендів на ринку праці та освітніх послуг базувалася на офіційних даних Державної служби статистики України, Національного банку України,

Виконано в межах цільового міждисциплінарного проекту «Солідаризація українського суспільства в умовах війни та перспективи збереження і відтворення солідарного соціального потенціалу у повоєнному розвитку країни», № державної реєстрації 0124U003262.

нормативно правових документах, що регулюють відносини у сфері освіти та зайнятості. Оскільки в період дії воєнного стану офіційна статистична інформація щодо робочої сили України не поширюється [13], у роботі було використано наявні у відкритому доступі дані Державної служби зайнятості, кадрових агентств та інформаційних ресурсів з пошуку роботи. Особливості функціонування системи професійної (професійно-технічної) освіти було розглянуто на основі експертних думок і моніторингових досліджень кар'єрних траєкторій випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, проведеного за підтримки Міністерства освіти України. Дослідження проводилося з використанням структурного та функціонального аналізу соціально-економічної ситуації та тенденцій розвитку ринку праці й ринку освітніх послуг.

Соціальний потенціал країни є чинником соціалізації українського суспільства в умовах війни, він залишається основою, базою для повоєнного відновлення. Ключовою складовою соціального потенціалу є людський капітал, значні втрати якого в період воєнного стану руйнують соціальні, економічні зв'язки, ставлять під загрозу логістичну та бізнес-діяльність підприємств у різних сферах.

Слід зазначити, що зміни демографічних характеристик людського капіталу (зменшення кількості та старіння населення, трансформаційні зміни через міграційні процеси тощо) поступово відбуваються останніми десятиліттями не тільки в Україні, а й в інших європейських країнах. Але для нашої держави, враховуючи сучасну воєнно-політичну ситуацію, ці зміни стають критичними з точки зору забезпечення національного ринку праці необхідним ресурсом робочої сили. У цьому контексті актуальним стає акцент не стільки на кількісних, як на якісних ресурсних характеристиках населення. На перший план виходять питання якості людського капіталу та робочої сили, що формується системою освіти та використовується на ринку праці.

Якість послуг, що надаються закладами освіти, визначається збалансованим покриттям потреб ринку праці в робочій силі необхідного освітньо-кваліфікаційного рівня за актуальними галузями знань і спеціальностями. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) забезпечують підготовку за освітньо-кваліфікаційними рівнями «кваліфікований робітник», «молодший спеціаліст», заклади фахової передвищої освіти (ЗФПО) – «фаховий молодший бакалавр», вищої освіти (ЗВО) – «молодший бакалавр», «бакалавр», «магістр», «доктор філософії/доктор мистецтва».

Професійна (професійно-технічна) освіта в Україні стає все менш популярною, невпинно скорочується кількість ЗП(ПТ)О та обсяги підготовки кадрів за робітничими професіями. Український ринок освітніх послуг у ЗП(ПТ)О за 1990–2024 рр. впевнено демонстрував низхідний тренд (рис. 1).

В Україні в період 1990–2024 рр. удвічі (з 1246 до 653 одиниць) зменшилася кількість ЗП(ПТ)О, кількість учнів, які в них навчалися, скоротилася втричі – з 643,4 тис. осіб у 1990 р. до 214,4 тис. осіб у 2024 р. Більше, ніж утричі скоротилася чисельність прийнятих на навчання до цих закладів освіти осіб: у 1990 р. їх кількість становила 380,5 тис. осіб, у 2024 р. – 115,4 тис. осіб; кількість випускників ЗП(ПТ)О у 1990 р. досягала 376,7 тис. осіб, у 2024 р. – лише 109,9 тис. осіб.

Вища освіта в Україні залишається стабільно затребуваною абітурієнтами. Більшість осіб, що здобули повну загальну середню освіту, зацікавлені в подальшому навчанні у ЗВО. Особи, які здобули ступінь фахової передвищої освіти, зазвичай також продовжують навчання на рівнях вищої освіти, зважаючи на вкорінений соціальний стандарт щодо важливості здобуття бакалаврського та магістерського ступеню для подальшого кар'єрного просування (рис. 2).

Кількість осіб, що здобували освіту в університетах, академіях, інститутах у 1990/91 навчальному році (н. р.), становила 881,3 тис. осіб, а в 2024/25 н. р. – 956 тис. осіб. Пік попиту на вищу освіту був у 2007/08 н. р., коли кількість осіб, що навчалися у ЗВО, сягнула рекордного значення 2372,5 тис. осіб. Різкий стрибок кількості ЗВО та ЗФПО, що зафіксовано у 2020/21 н. р., відбувся в результаті законодавчих змін 2020 р. [14; 15], коли частина коледжів, технікумів і училищ набули статусу ЗФПО, а деякі коледжі разом із університетами, академіями та інститутами – ЗВО. Перерозподіл за новою типологією, можливо, став причиною подвійного обліку у 2020/21 н. р. закладів за обома групами і відповідних коливань у статистичній інформації. Кількість ЗВО збільшилась з 281 одиниць у 2019/20 н. р. до 515 од. 2020/21 н. р. і зменшилась до 347 од. у 2021/22 н. р., а кількість ЗФПО, відповідно, спочатку зменшилась зі 338 у 2019/20 н. р. до 129 одиниць у 2020/21 н. р., а врешті – збільшилась до 248 од. у 2021/22 н. р.

Загалом за період 1990–2025 рр. кількість коледжів, технікумів, училищ (тобто ЗФПО) та учнів, які здобували там освіту ступеню молодшого бакалавра, скоротилася приблизно удвічі, а пропозиція з надання освітніх послуг ЗВО зросла, їх кількість збільшилась у два рази – зі 149 у 1990/91 н. р. до 314 у 2024/25 н. р. Це може свідчити про перехід

Рис. 1. Тренди професійної (професійно-технічної) освіти в Україні

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

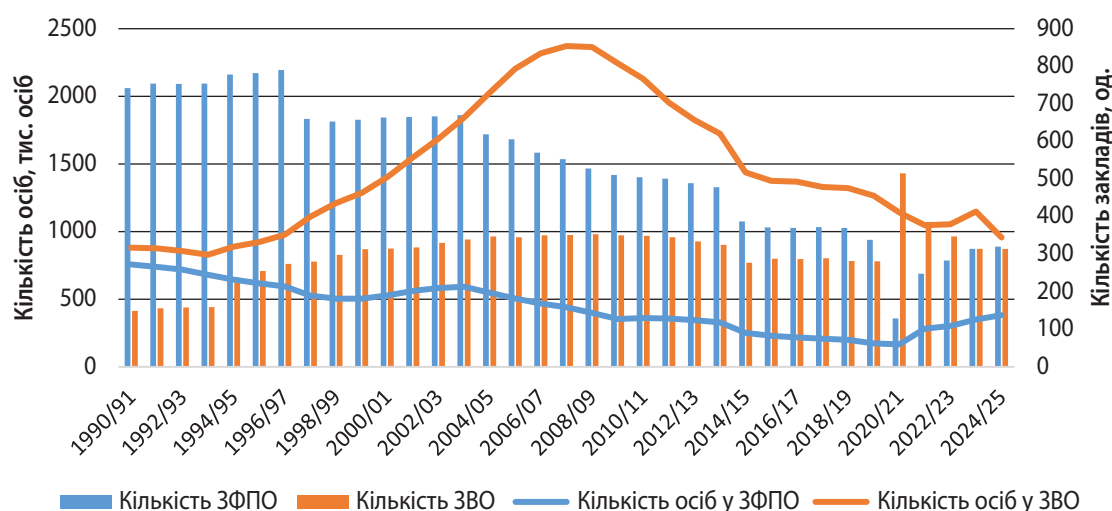

Рис. 2. Тренди вищої освіти в Україні

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

багатьох ЗФПО у статус ЗВО, коли попит на вищу освіту (бакалаврів, магістрів, аспірантів) спонукав до розробки відповідних освітніх програм та отримання ліцензій на провадження освітньої діяльності вищого рівня.

Окрім потреб ринку праці у фахівцях певного освітньо-кваліфікаційного рівня, слід враховувати актуальність галузей знань і спеціальностей, за якими ведеться підготовка. Для якісного функціонування ринку освітніх послуг та ефективної його взаємодії із ринком праці державою формуються пріоритети щодо підготовки фахівців закладами системи освіти. У воєнний період державне замовлення набуває надзвичайно важливого значення для спрямування зусиль держави на формування людського капіталу, здатного фахово

реагувати на кризові ситуації воєнного періоду та ефективно працювати, відновлюючи країну після війни. У 2025 р. максимальна фінансова підтримка держави була спрямована на підготовку фахівців у галузі інженерії, виробництва, будівництва та інформаційних технологій (табл. 1).

Вмотивованість абітурієнтів щодо здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня має формуватися запитами ринку праці та потребами економіки країни. ІТ-сектор має значний і стратегічно важливий для України експортний потенціал. За даними Національного банку України, з 2022 р. ІТ-індустрія стала другою (після агросектора) за обсягом експортною галуззю, яка у 2024 р. надала зовнішнім споживачам послуг на 6 610 млрд дол. США, що склало 38,4% загального експорту послуг з України [16]. За таких обставин українські ІТ-

Таблиця 1

Топ-5 спеціальностей державного замовлення на підготовку фахівців за освітніми ступенями в Україні у 2025 р.

Найменування галузі знань	Код спеціальності	Найменування спеціальності	Прийом, осіб	
			усього	у т. ч. за денною формою здобуття освіти
Фаховий молодший бакалавр				
Транспорт і послуги	J8	автомобільний транспорт	2 450	2 400
Інженерія, виробництво та будівництво	G3	електрична інженерія	2 300	2 100
	G11	машинобудування (за спеціалізаціями)	2 300	2 050
	G13	харчові технології	2 080	1 900
	G19	будівництво та цивільна інженерія	1 980	1 780
Бакалавр				
Освіта	A4	середня освіта (за предметними спеціальностями)	6 800	6 000
Інформаційні технології	F3	комп'ютерні науки	3 816	3 601
Інженерія, виробництво та будівництво	G19	будівництво та цивільна інженерія	3 111	2 861
	G3	електрична інженерія	2 927	2 677
	G11	машинобудування (за спеціалізаціями)	2 465	2 215
Магістр (на основі освітнього ступеня бакалавра)				
Освіта	A4	середня освіта (за предметними спеціальностями)	3 370	2 900
Інформаційні технології	F3	комп'ютерні науки	2 072	2 072
Інженерія, виробництво та будівництво	G3	електрична інженерія	1 500	1 410
	G19	будівництво та цивільна інженерія	1 256	1 156
Інформаційні технології	F2	інженерія програмного забезпечення	1 100	1 100

Джерело: складено авторами за даними Постанови Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2025 році» від 07.07.2025 р. № 812. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2025-п#Text>

фахівці активно акумулюються національним ринком праці, у найближчому майбутньому попит на ІТ-спеціалістів високої кваліфікації в Україні буде стабільно високим. Індустріальні регіони з великими промисловими підприємствами потребують інженерно-технічних працівників із високим і середнім професійно-кваліфікаційним рівнем освіти. Агарні регіони створюють попит на таких спеціалістів меншою мірою, їхнім пріоритетом у кадровій сфері є працівники робітничих професій [17].

За оцінками українських експертів Інституту освітньої аналітики, рівень підготовки робітничих кадрів системою П(ПТ)О достатньо якісний, оскільки більшість випускників закладів П(ПТ)О (65% опитаних) працювали. Про це повідомлялося в моніторинговому дослідженні кар'єрних траєкторій випускників, які завершили навчання в

закладах професійної (професійно-технічної) освіти у 2022 р. За даними цього моніторингового дослідження, майже три чверті із працевлаштованих респондентів (73%) працювали за професією/спеціальністю, отриманою у ЗП(ПТ)О: 18,4% опитаних випускників із числа кваліфікованих робітників здобули професію «Кухар», 11,5% – «Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва», 11,2% – «Слюсар», 9,4 %– «Електрогазозварник» [18].

В Україні були працевлаштовані 94% із числа працюючих випускників ЗП(ПТ)О, які закінчили навчання у 2022 р. Найвищий показник зайнятості випускників ЗП(ПТ)О був у Тернопільській (100%), Чернівецькій (86,7%), Волинській (75,6%) областях. Найменший – у Дніпропетровській (56,3%), Чернігівській (56,7%) та Київській (58,3%) областях. Найбільш привабливими країнами для тих, хто працевлаштований за межами України, стали Польща

(62% опитаних), Чехія (13% опитаних) та Німеччина (9% опитаних), решта працювали в інших країнах Європейського Союзу [18].

Констатуючи актуальність дослідження професійних уподобань випускників ЗП(ПТ)О у 2022 р., слід зазначити, що висновки про «достатньо якісний» рівень підготовки робітничих кадрів у системі П(ПТ)О неоднозначні. Враховуючи, що працевлаштовані 65% випускників, а 73% із них працювали за спеціальністю, здобутою при навчанні, можемо говорити тільки про 47,5% загальної кількості випускників ЗП(ПТ)О, які використовували в роботі професійні навички, здобуті в освітньому закладі. Беручи до уваги трудову міграцію випускників ЗП(ПТ)О за кордон, ефективність підготовки кадрів із П(ПТ)О для національного ринку праці незначна: менше 45% випускників ЗП(ПТ)О 2022 року працювали в Україні за спеціальністю згідно з дипломом.

Економіка України зазнала трансформацій за роки війни. Через небезпеку для працівників підприємства закривали, зменшували економічну активність, а, за можливості, релокували свої виробництва в західні регіони. Переміщені до більш безпечних областей України ТОВ «Корум Дружківський машинобудівний завод», ТОВ «Костянтинівський цинковий завод», ТОВ «Донбаскераміка», ТОВ «Каолін Азов», філія з ремонту металургійного виробництва ТОВ «Метінвест-Промсервіс», ТОВ «Перша фумігаційна компанія», ТОВ «Алмамет Україна», ТОВ «Агропромислова фірма «Ставки» та інші. Такі провідні промислові підприємства, як ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча», ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод», ТОВ «Завод кольорових металів», ТОВ «Машинобудівний завод «Вістек», ТОВ «Кнауф Гіпс Донбас», ТДВ «Сініат» опинилися на тимчасово окупованих територіях [19].

Ці втрати підривають економіку країни. Доходи Державного бюджету України на 2025 рік покривають лише 57,2% бюджетних витрат [20], додаткові потреби державного бюджету фінансуються за рахунок зовнішніх джерел. Безперебійна діяльність українських промислових підприємств набуває стратегічного значення для економічної незалежності країни, так як вони являються найбільш потужними виробниками доданої вартості, за рахунок сплачених з неї податків формується бюджет країни. А продаж їх товарів на зовнішніх ринках підтримує експортний потенціал країни, і отриманий дохід сприяє розвитку національної економіки.

На сьогодні спостерігається ослаблення економічних позицій промислових підприємств. Най-

більших втрат зазнали гірничодобувна, хімічна та металургійна галузі промисловості. Їх експортний потенціал після падіння у 2022 р. не відновився, на відміну від експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва (рис. 3).

У товарній структурі експорту України металургійна галузь демонструвала найбільш різкий низхідний тренд. У 2008 р. експорт чорних і кольорових металів та виробів із них складав 27 286 млн дол. США, або 43,2% товарного експорту України, у 2014 р. (після окупації частини територій) ці показники зменшились до 14 953 млн дол. США та 29,6%, а у 2024 р. – до 4 421 млн дол. США, що становило лише 11,4% товарного експорту України.

Агросектор нарощував експортний потенціал. Експорт продовольчих товарів та сировини для їх виробництва після досягнення пікових значень у 2021 р. знизився, а з 2022 р. масштаб експорту за цією групою товарів перевищив показники 2020 р.

Адаптуючись до умов війни, підприємства в Україні переводили виробництва зі сходу до більш безпечних західних регіонів, переорієнтовували виробничі процеси на задоволення військових потреб. Відповідно до цього відбувалися трансформації на ринку праці, змінювалися кадрові потреби. У воєнний період попит на робочу силу підвищувався на підприємствах оборонної, добувної промисловості та в агросфері, що забезпечують ресурсами країну; у сфері транспорту, оскільки зростають логістичні потоки; в ІТ-сфері, де ведуться роботи щодо кібербезпеки; у сфері охорони здоров'я та на підприємствах комунальної інфраструктури. Станом на 01.01.2025 року в Україні не задоволено попит на робочу силу на багатьох підприємствах добувної та переробної промисловості (табл. 2).

Найбільшу кількість вакансій у воєнний період станом на 01.01.2025 р. пропонували підприємства таких видів економічної діяльності, як пасажирський наземний транспорт міського та приміського сполучення, вантажний автомобільний транспорт, постачання пари, гарячої води та кондиціонованого повітря.

Слід зазначити, що цей високий попит досить активно задовольняється шукачами роботи, дефіцит кадрів у цих видах діяльності становив від 1,1 до 2,2 разів. Кількість вакансій перевищувала пропозицію робочої сили від 5,8 до 7,7 разів на промислових підприємствах із виробництва абразивних виробів, добування уранових і торієвих руд, формування й оброблення листового скла, які відчували справжній кадровий голод.

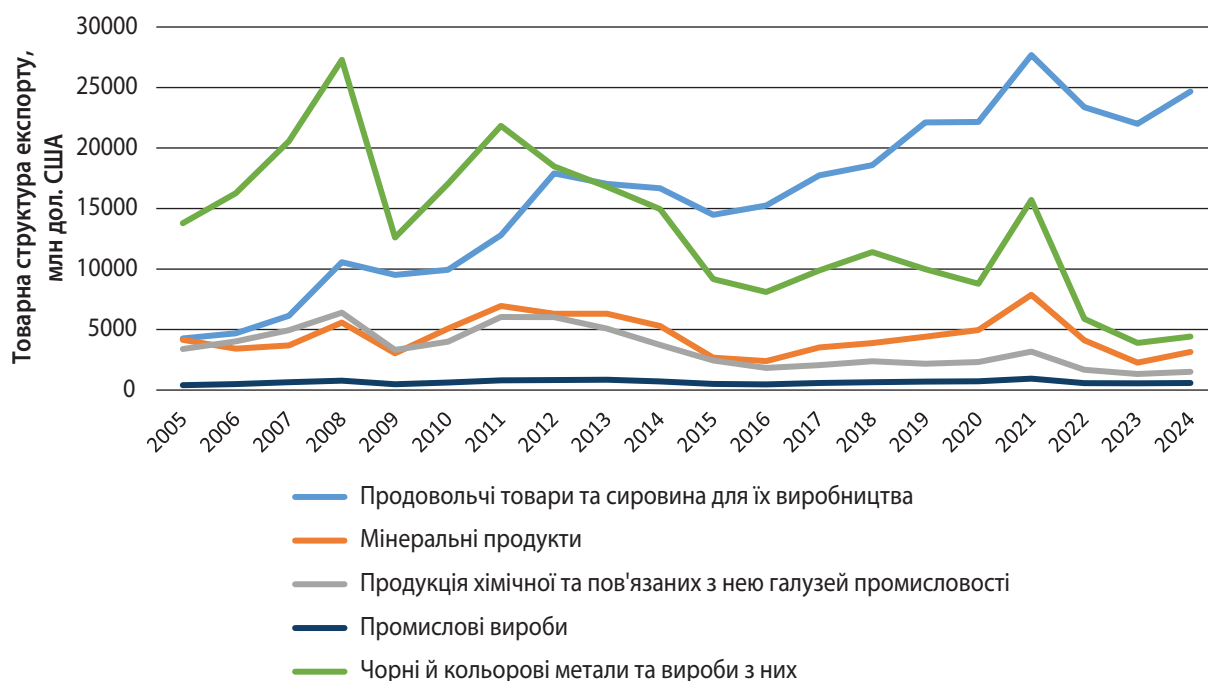

Рис. 3. Динаміка товарної структури експорту України

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf

ВИСНОВКИ

Демографічні зміни та структурні зрушення в економіці поступово відбуваються в багатьох країнах, але Україна через війну, що триває на її території, зазнає критичних втрат демографічного та економічного потенціалів. Необхідність вистояти в часи війни та перейти до відновлення країни в післявоєнний період спонукає до пошуку шляхів збереження наявних ресурсів та ефективного їх використання.

Втрати людських ресурсів кількісно зможемо оцінити тільки по закінченню війни. Але зрозуміло, що загибель та поранення військових, вимушена міграція цивільного населення (в основному жінок і дітей) через бойові дії до інших країн – це колосальні втрати працездатного населення, що завдають незворотних збитків національному ринку праці сьогодні та навряд чи будуть швидко компенсовані в майбутньому. У такій ситуації на перший план виходять питання якості людського капіталу та робочої сили, що формується системою освіти.

Тенденції в освітній сфері залишаються незмінними. Впевнено скорочується кількість ЗП(ПТ)О та обсяги підготовки кадрів за робітничими професіями. В Україні в період 1990–2024 рр. удвічі (з 1246 до 653 одиниць) зменшилася кількість ЗП(ПТ)О, втричі (з 643,4 до 214,4 тис. осіб) скоротилася кількість учнів, які в них навчалися.

Зростає пропозиція з надання освітніх послуг ЗВО, їх кількість за період 1990–2025 рр. збільшилась у 2,1 разу – зі 149 до 314 одиниць. Кількість осіб,

що здобували освіту в університетах, академіях, інститутах, залишалась стабільною: у 1990/91 н. р. становила 881,3 тис. осіб, а у 2024/25 н. р. – 956 тис. осіб (за умови демографічного спаду). Пік попиту на вищу освіту, так звану освітню бульбашку, було сформовано у 2000-х роках із максимумом у 2007/08 н. р., коли кількість осіб, що навчалися у ЗВО, сягнула рекордного значення 2372,5 тис. осіб.

Якість освітніх послуг та їх відповідність вимогам, що висуваються до робочої сили на ринку праці, забезпечує ефективність функціонування національної економіки. Аналітична оцінка результатів проведеного вперше в Україні моніторингового дослідження кар'єрних траєкторій випускників ЗП(ПТ)О, які завершили навчання у 2022 р., дозволила констатувати незначну ефективність підготовки кадрів із П(ПТ)О для національного ринку праці: менше 45% випускників ЗП(ПТ)О працювали в Україні за спеціальністю згідно з дипломом.

Якісна складова освітніх послуг означена важливими для країни галузями знань і спеціальностями, на які формує попит національний ринок праці. У 2025 році максимальна фінансова підтримка держави була спрямована на підготовку фахівців у галузі інженерії, виробництва, будівництва (за всіма розглянутими освітніми ступенями: фаховий молодший бакалавр, бакалавр, магістр). Для ЗП(ПТ)О державою рекомендовано приділяти максимальну увагу підготовці кваліфікованих

Види економічної діяльності в Україні з найбільшим дефіцитом кадрів станом на 01.01.2025 р.

Назва виду економічної діяльності (ВЕД)	Код ВЕД	Вакансії, одиниць	Шукачі роботи, осіб	Дефіцит кадрів, вакансії / шукачі
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	В	938	1 740	
Добування уранових і торієвих руд	07.21	166	24	6,9
Добування мінеральної сировини для хімічної промисловості та виробництва мінеральних добрив	08.91	3	1	3,0
Переробна промисловість	С	9 899	12 117	
Виробництво робочого одягу	14.12	192	189	1,0
Виробництво дорожніх виробів, сумок	15.12	141	37	3,8
Виробництво гумових шин, покриттів і камер	22.11	23	7	3,3
Формування й оброблення листового скла	23.12	105	18	5,8
Виробництво бетонних розчинів готових для використання	23.63	65	18	3,6
Виробництво абразивних виробів	23.91	23	3	7,7
Виробництво зброї та боєприпасів	25.40	72	20	3,6
Виробництво обладнання зв'язку	26.30	85	19	4,5
Виробництво електромонтажних пристроїв	27.33	53	11	4,8
Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу	30.20	191	56	3,4
Виробництво військових транспортних засобів	30.40	121	32	3,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	1 530	1 615	
Виробництво електроенергії	35.11	212	152	1,4
Постачання пари, гарячої води та кондиційованого повітря	35.30	666	576	1,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Н	4 138	5 317	
Технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів	45.20	344	218	1,6
Пасажирський залізничний транспорт міжміського сполучення	49.10	213	144	1,5
Вантажний залізничний транспорт	49.20	644	486	1,3
Пасажирський наземний транспорт міського та приміського сполучення	49.31	721	333	2,2
Вантажний автомобільний транспорт	49.41	689	625	1,1
Допоміжне обслуговування авіаційного транспорту	52.23	57	18	3,2

Джерело: складено авторами за даними Державної служби зайнятості, Державної служби статистики України, кадрових агентств та інформаційних ресурсів з пошуку роботи. URL: <https://old.dcz.gov.ua/analytics/69>

робітників, які розуміються на автомобільному транспорті. Крім того, ЗФПО та ЗВО зорієнтовані на підготовку фахівців у галузі інформаційних технологій, де найбільш важливими спеціальностями визначено комп'ютерні науки та інженерію програмного забезпечення. Держзамовлення для ЗФПО та ЗВО зберігається на підготовку освітян для закладів середньої освіти.

Ефективність взаємодії ринку освітніх послуг із ринком праці віддзеркалюється збалансованістю попиту та пропозиції робочої сили. У розрізі професій дисбаланс у бік перевищення пропозиції робочої сили над попитом станом на 01.01.2025 р. відчувався в Україні за всіма професійними групами, окрім групи «Кваліфіковані робітники з інструментом» (зазвичай це зайняті з П(ПТ)О), де існував дефіцит кадрів за більшістю професій. Справжній кадровий голод відчували промислові підприємства з виробництва абразивних виробів, добування уранових і торієвих руд, формування й оброблення листового скла, де кількість вакансій перевищувала пропозицію робочої сили від 5,8 до 7,7 разів.

Таким чином, у воєнний період попит на робочу силу підвищувався на підприємствах оборонної, добувної, металургійної промисловості, в ІТ-секторі та в агросфері, що формують експортний потенціал країни та забезпечують національну економіку необхідними під час війни ресурсами. Діяльність таких підприємств і забезпеченість їх робочою силою необхідної кваліфікації набувають, поряд із зовнішньою допомогою, стратегічного значення для економічної незалежності в умовах війни та для можливостей проводити післявоєнну відбудову країни. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

- Heyets V. Socialization of Nationally Rooted Development. *Science and Innovation*. 2025. Vol. 21. No. 1. P. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/scine21.01.003>
- Гриценко А. А. Стратегії економічної стабільності в нестабільному середовищі. *Економіка та прогнозування*. 2022. № 3. С. 33–43. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.033>
- Охріменко О. О., Фоменко Д. В., Ситайло У. В. Інтеграція цілей сталого розвитку ООН у бізнес-стратегії корпоративної соціальної відповідальності: виклики та можливості консалтингу. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13326287>
- Близнюк В. В., Гук Л. П., Терюханова І. М. Реінтеграція осіб з інвалідністю у ринок праці як умова солідаризації українського суспільства. *Економіка України*. 2025. № 4. С. 71–89. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.04.071>

- Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні формати організації трудової діяльності: природа, виклики, траєкторії розвитку. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 59–76. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.059>
- Мобільність робочої сили України: тенденції та перспективи: кол. монографія / за наук. ред. д. е. н., проф. І. Л. Петрової, д. е. н. В. В. Близнюк. Київ, 2023. 334 с.
- Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Знання, 2001. 254 с.
- Антонюк В. П. Проблеми формування людського капіталу України в системі освіти та їх ризики в реаліях війни. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 161–170. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170)
- Близнюк В. В., Гук Л. П., Левін Р. Я. Освітня складова людського капіталу України з погляду перспектив повоєнного відтворення. *Український соціум*. 2025. № 1. С. 86–109. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2025.01.086>
- Boudreau J. W., Ramstad P. M. Beyond HR: The new science of human capital. Boston: Harvard Business School Press, 2007. 258 p. DOI: <https://doi.org/10.1002/hrm.20291>
- Ринки праці та освітніх послуг в Україні в умовах воєнного стану / за ред. С. В. Мельника. Київ, 2024. 83 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/monoraph_melnyk-2024-full.pdf
- Samoliuk N., Bilan Y., Mishchuk H. Vocational Training Costs and Economic Benefits: Exploring the Interactions. *Journal of Business Economics and Management*. 2021. Vol. 22. Iss. 6. P. 1476–1491. DOI: <https://doi.org/10.3846/jbem.2021.15571>
- Наказ Державної служби статистики України «Про затвердження Політики поширення офіційної державної статистичної інформації» від 21.12.2022 р. № 335. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-23#Text>
- Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
- Зовнішня торгівля 2024. Статистика зовнішнього сектору України. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf
- Гук Л. П. Баланс між підготовкою кадрів з професійно-технічною освітою та потребами національного ринку праці у робочій силі середнього професійно-кваліфікаційного рівня. *Український соціум*. 2019. № 4. С. 109–123. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.109>
- Леснікова М. В., Денисюк О. Я. Інформаційно-аналітичні матеріали за результатами моніторингового дослідження кар'єрних траєкторій випускників

закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Міністерство освіти і науки України; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2023. 46 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/az_monitoryngovogo-doslidzhennya-karyernih-trayektorij-vypuskniv-zppo.pdf

19. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року. *Донецька облдержадміністрація*. 2025. URL: https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/NewsODA2025/I_kvartal/14.01/Onovlena-strategiya-do-2027-roku.pdf
20. Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024 р. № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

REFERENCES

- Antoniuk, V. P. (2022). Problemy formuvannia liudskoho kapitalu Ukrainy v systemi osvity ta yikh ryzyky v realiakh viiny [Problems of human capital formation in Ukraine in the education system and their risks in the realities of war]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, 161–170. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170)
- Blyzniuk, V. V., Huk, L. P., & Levin, R. Ya. (2025). Osvitnia skladova liudskoho kapitalu Ukrainy z pohliadu perspektyv povoiennoho vidtvorennia [Educational component of human capital of Ukraine from the point of view of prospects for post-war reconstruction]. *Ukrainskyi sotsium*, 1, 86–109. <https://doi.org/10.15407/socium2025.01.086>
- Blyzniuk, V. V., Huk, L. P., & Teriukhanova, I. M. (2025). Reintehratsiia osib z invalidnistiu u rynek pratsi yak umova solidaryzatsii ukraïnskoho suspilstva [Reintegration of people with disabilities into the labor market as a condition for the solidarity of Ukrainian society]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, 71–89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.04.071>
- Boudreau, J. W., & Ramstad, P. M. (2007). *Beyond HR: The new science of human capital*. Harvard Business School Press. <https://doi.org/10.1002/hrm.20291>
- Heyets, V. (2025). Socialization of Nationally Rooted Development. *Science and Innovation*, 21(1), 3–16. <https://doi.org/10.15407/scine21.01.003>
- Hrshnova, O. A. (2001). *Liudskyi kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky* [Human capital: Formation in the system of education and professional training]. Znannia.
- Hrytsenko, A. A. (2022). Stratehii ekonomichnoi stabilnosti v nestabilnomu seredovyshchi [Strategies of economic stability in an unstable environment]. *Ekonomika ta prohnouzuvannia*, 3, 33–43. <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.033>
- Huk, L. P. (2019). Balans mizh pidhotovkoiu kadriv z profesiino-tekhnichnoi osvitoiu ta potrebamy natsionalnogo rynku pratsi u robochii syli serednogo profesiino-kvalifikatsiinoho rivnia [Balance between training of personnel with vocational education and the needs of the national labor market in the labor force of the average professional qualification level]. *Ukrainskyi sotsium*, 4, 109–123. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.109>
- Kolot, A. M., & Herasymenko, O. O. (2022). Novitni formy orhanizatsii trudovoi diialnosti: pryroda, vyklyky, traiektorii rozvytku [The latest formats of the organization of labor activity: nature, challenges, development trajectories]. *Ekonomika Ukrainy*, 5, 59–76. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.059>
- Liesnikova, M. V., & Denysiuk, O. Ya. (2023). *Informatsiino-analitychni materialy za rezultatamy monitorynhovoho doslidzhennia kariernih traiektorij vypuskniv zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity* [Information and analytical materials based on the results of a monitoring study of the career paths of graduates of vocational (vocational-technical) education institutions]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; DNU «Instytut osvitnoi analityky». https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/az_monitoryngovogo-doslidzhennya-karyernih-trayektorij-vypuskniv-zppo.pdf
- Melnyk, S. V. (Ed.). (2024). *Rynky pratsi ta osvitnikh posluh v Ukraini v umovakh voïennoho stanu* [Labor markets and educational services in Ukraine under martial law]. Kyiv. https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/monoraph_melnyk-2024-full.pdf
- Nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polityky poshyrennia ofitsiinoi derzhavnoi statystychnoi informatsii» vid 21.12.2022 r. № 335 [Order of the State Statistics Service of Ukraine "On approval of the Policy for the dissemination of official state statistical information" dated December 21, 2022 No. 335]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-23#Text>
- Okhriimenko, O. O., Fomenko, D. V., & Sytailo, U. V. (2024). Intehratsiia tsilei staloho rozvytku OON u biznes-stratehii korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: vyklyky ta mozhlyvosti konsaltnhu [Integration of the UN Sustainable Development Goals into business strategies of corporate social responsibility: challenges and opportunities of consulting]. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii*, 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13326287>
- Petrova, I. L., & Blyzniuk, V. V. (Eds.). (2023). *Mobilnist robochoi syly Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy* [Mobility of the Ukrainian labor force: trends and prospects]. Kyiv.
- Samoliuk, N., Bilan, Y., & Mishchuk, H. (2021). Vocational Training Costs and Economic Benefits: Exploring the Interactions. *Journal of Business Economics and Management*, 22(6), 1476–1491. <https://doi.org/10.3846/jbem.2021.15571>
- Stratehiia rozvytku Donetskoi oblasti na period do 2027 roku* [Strategy for the development of the Donetsk region for the period up to 2027]. Donetsk obldershadministratsiia. https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/NewsODA2025/I_kvartal/14.01/Onovlena-strategiya-do-2027-roku.pdf

Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik» vid 19.11.2024 r. № 4059-IX [Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2025" dated November 19, 2024 No. 4059-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

Zakon Ukrainy «Pro fakhovu peredvyshchu osvitu» vid 06.06.2019 r. № 2745-VIII [Law of Ukraine "On Professional Pre-Higher Education" dated June 6, 2019 No. 2745-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 r. № 1556-VII [Law of Ukraine "On Higher Education" dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Zovnishnia torhivlia 2024. Statystyka zovnishnoho sektoru Ukrainy [External trade 2024. Statistics of the external sector of Ukraine]. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf

УДК 338.26

JEL: I38; J08; J18

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-9-196-202>

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ПІДТРИМЦІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

©2025 ТАРНОВСЬКИЙ В. О.

УДК 338.26

JEL: I38; J08; J18

Тарновський В. О. Роль державної політики в підтримці інклюзивної економіки

У статті розкрито, яким чином державні інституції можуть і мають забезпечувати рівні можливості для різних груп населення, щоб зменшувати соціально-економічну нерівність і сприяти сталому розвитку суспільства. Автор аналізує теоретичні основи інклюзивного розвитку, ключові детермінанти та механізми політики, що дозволяють інтегрувати вразливі категорії – жінок, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, етнічних меншин та інших – до економічного життя країни. Особливу увагу приділяється ролі таких компонентів державної політики: соціальному захисту, освіті та підвищенню кваліфікації, фінансовій інклюзії, підтримці малого та середнього бізнесу, нормативно-правовій базі, стимулам для інновацій та інвестицій із суспільним ефектом. Аналіз показує, що забезпечення доступу до якісних освітніх і фінансових послуг, розбудова соціальних програм і механізмів страхування, створення сприятливого бізнес-середовища є критично важливими для активної участі в економіці широких верств населення. Серед детермінантів розвитку інклюзивної економіки виокремлюються: інституційна спроможність, прозорість, партнерство між державою, бізнесом і громадянським суспільством, а також використання інновацій і технологій. Наголошено на тому, що держава має не лише формувати політичні рамки, але й реагувати на такі виклики, як воєнний стан, руйнування інфраструктури, вимушене переселення тощо. У контексті повоєнного відновлення України важливими є пріоритети, які враховують інклюзивність: включення фінансової складової, інклюзивних інвестицій, інновацій та креативної економіки, гендерної рівності. У результаті формуються такі висновки: інклюзивна економіка може бути потужним драйвером сталого розвитку за умови, що політика держави чітко сформульована, має ресурси й інструменти, забезпечує рівний доступ до можливостей і послуг, підтримує вразливі групи, стимулює економічну активність через освіту та інновації, реагує адаптивно, особливо в умовах криз. Політичні рішення та державні програми, спрямовані на інклюзію, не слід розглядати як допоміжні чи другорядні – вони є фундаментальними для побудови справедливого, стабільного економічного середовища, де кожен може реалізувати свій потенціал.

Ключові слова: державна політика, інклюзивна економіка, розвиток.

Бібл.: 12.

Тарновський Володимир Олександрович – аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

UDC 338.26

JEL: I38; J08; J18

Tarnovskiy V. O. The Role of State Policy in Supporting an Inclusive Economy

This article examines how government institutions can and should ensure equal opportunities for different population groups in order to reduce socioeconomic inequality and promote sustainable societal development. The author analyzes the theoretical foundations of inclusive development, key determinants, and policy mechanisms that enable the integration of vulnerable groups – women, people with disabilities, internally displaced persons, ethnic minorities, and others – into the country's economic life. Particular attention is given to the role of State policy components such as social protection, education and skills development, financial inclusion, support for small and medium-sized enterprises, regulatory and legal frameworks, and incentives for socially impactful innovations and investments. The carried out analysis shows that ensuring access to quality educational and financial services, developing social programs and insurance mechanisms, and creating a favorable business environment are critically important for broad segments of the population to actively participate in the economy. Key determinants of inclusive economic development include institutional capacity, transparency, partnerships between the State, business, and civil society, as well as the use of innovations and technologies. It is emphasized that the State should not only establish political frameworks but also respond to challenges such as martial law, infrastructure destruction, and forced displacement. In the context of post-war recovery in Ukraine, priorities that take inclusiveness into account are important: incorporating financial aspects, inclusive investments, innovation and the creative economy, and gender equality. The following conclusions can be drawn: an inclusive economy can be a powerful driver of sustainable development, provided that State policy is clearly articulated, properly resourced with the necessary tools, ensures equal access to opportunities and services, supports vulnerable groups, stimulates economic activity through education and innovation, and responds adaptively, especially in times of crisis. Political decisions and government programs aimed at inclusion should not be seen as auxiliary or secondary – they are fundamental to building a fair, stable economic environment where everyone can implement their potential.

Keywords: State policy, inclusive economy, development.

Bibl.: 12.

Tarnovskiy Volodymyr O. – Postgraduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)